

Problemy edukacji dorosłych w Polsce i na świecie

Dorota Zbrozczyk

<https://orcid.org/0000-0002-5777-4934>

Daria Majcher

<https://orcid.org/0000-0003-2517-1407>

DOI: 10.34866/hzn7-1s53

Uczeń i nauczyciel wobec wojny

Student and teacher in the face of war

Keys words: migrant student, armed conflict, crisis intervention, teacher.

Summary: The article discusses the theoretical foundations of student safety with particular emphasis on armed conflict. The organisation of the educational process of migrant students in Polish schools in connection with the geopolitical situation in the world and, consequently, the influx of refugees from Ukraine on the territory of Poland is analysed. Providing care and at the same time educational opportunities for students who are citizens of Ukraine has become a necessary task. The primary objective of the research was to analyse and evaluate the course of education of Ukrainian students in Polish schools and to diagnose their difficulties. A diagnostic survey method was applied using a questionnaire survey of own construction.

Słowa kluczowe: uczeń z migracji, konflikt zbrojny, interwencja kryzysowa, nauczyciel.

Streszczenie: W artykule omówiono teoretyczne podstawy bezpieczeństwa ucznia ze szczególnym uwzględnieniem konfliktu zbrojnego. Poddano analizie organizację procesu kształcenia uczniów z migracji w polskich szkołach w związku z sytuacją geopolityczną na świecie, a w konsekwencji napływem uchodźców z Ukrainy na terytorium Polski. Zapewnienie opieki, a zarazem możliwości kształcenia uczniów będących obywatelami Ukrainy stało się zadaniem koniecznym. Nadrzędnym celem badań była analiza i ocena przebiegu edukacji uczniów ukraińskich w polskich szkołach i diagnoza ich trudności. Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety własnej konstrukcji.

Wprowadzenie

W obliczu sytuacji geopolitycznej na świecie Polska staje się obecnie autentycznym laboratorium edukacji międzykulturowej. Rozpoczęta w roku 2022 wojna w Ukrainie spowodowała nagły napływ uchodźców do państw europejskich. Niezbędnym okazało się zapewnienie opieki, ale zarazem możliwości kształcenia uczniów będących obywatelami Ukrainy, którzy przybyli do Polski. Liczbę dzieci ukraińskich,

która zgodnie z polskim prawem objęta jest obowiązkiem szkolnym od 1 września 2023 r., szacuje się na ok. 580 tys. W związku z powyższym należy wskazać, iż jest to doniosły problem społeczny¹. Niewątpliwie wskazana sytuacja jest kryzysową, dlatego w hierarchii celów działania priorytetem powinno być zapewnienie najważniejszych potrzeb, którymi są: poczucie bezpieczeństwa, przynależności oraz emocjonalnej równowagi. Dopiero zaspokojenie tych elementarnych potrzeb może być podstawą do realizowania celów z zakresu nauczania. W odniesieniu do organizacji procesu kształcenia koniecznymi były rozwiązania prawne, które pozwoliły na usystematyzowanie procesu przyjęcia, klasyfikacji, oceniania i wielu innych kwestii związanych z realizacją obowiązku kształcenia².

Problem napływu do polskich szkół uczniów z terenu objętego działaniami wojennymi był ogromnym wyzwaniem, który w nieco szerszym ujęciu nawiązuje do zagadnienia edukacji włączającej. Jej podstawą jest zbudowanie szkoły wysokiej jakości dla wszystkich uczniów poprzez zrównoważone cele kształcenia, elastyczną sieć wsparcia dla uczniów, równy dostęp oraz kolektywny program kształcenia. Można uznać, iż obecna sytuacja jest swoistym sprawdzianem z wdrażania edukacji włączającej, a zarazem okazją do autorefleksji na temat jej efektywności³.

Niniejszy artykuł jest próbą włączenia się do trwających dyskusji i rozważań na temat efektywności edukacji włączającej, edukacji międzykulturowej, jak również oceny procesu kształcenia uczniów z Ukrainy w polskich szkołach w celu optymalizacji działań podejmowanych przez oświatę z uwzględnieniem potrzeb i trudności w społecznościach szkolnych. Z uwagi na znaczenie sytuacji, w jakiej jest uczeń z Ukrainy w dalszej części artykułu zostanie przedstawiona analiza empiryczna badań własnych.

Organizacja procesu kształcenia uczniów z migracji w polskich szkołach

Ważnym dopełnieniem podjętych rozważań jest kwestia organizacji procesu kształcenia uczniów z migracji w polskich szkołach. Należy wskazać, iż aby zapewnić możliwość pełnego funkcjonowania migrantów na terytorium Polski, konieczne było wprowadzenie odpowiednich rozwiązań prawnych. W odniesieniu do środowiska szkolnego pomagały one w przeprowadzeniu procesu przyjęcia uczniów z Ukrainy do szkół, jak również wskazywały zakres udzielanej pomocy. Rozpoczęta 24 lutego inwazja Rosji na Ukrainę spowodowała diametralne zmiany w wielu krajach Europy Środkowo-Wschodniej, a w szczególności w Polsce, do której zaczęli napływać uchodźcy. Jak wynika z danych UNHCR (Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców) do grudnia 2022 r. do Europy z terenów objętych działa-

¹ J. Jończyk, *Dzieci z Ukrainy w polskiej szkole – zmarnowany potencjał?*, <https://strategie2050.pl/publikacje/dzieci-z-ukrainy-w-polskiej-szkole-zmarnowany-potencjal/> [data dostępu: 29.06.2023].

² J. Rafał-Luniewska, *Zróżnicowane potrzeby edukacyjne uczniów z Ukrainy. Jak na nie odpowiadać?*, Warszawa 2022, s. 9–10.

³ G. Szumski, I. Chrzanowska, (red.) *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, FRSE, Warszawa 2019, s. 23.

niami wojennymi na Ukrainie napłynęło prawie 5 mln ludności, z czego szacuje się, iż ponad 2 mln ludności zatrzymała się w Polsce. Należy wskazać, iż głównymi migrantami są w szczególności kobiety z dziećmi. Wychodząc naprzeciw trudnej sytuacji geopolitycznej, rząd polski ustanowił szereg regulacji prawnych, których zadaniem jest usystematyzować formy pomocy udzielane osobom z Ukrainy, ale również zabezpieczyć ich pobyt na terenie Rzeczypospolitej⁴.

Jak każde zdarzenie krytyczne, również wojna za wschodnią granicą Polski była wstrząsającym wydarzeniem, na które nikt nie był w stanie się przygotować. Jednak zanim pojawiły się pierwsze ustawy regulujące zasadnicze kwestie związane z pobymem, opieką oraz kształceniem uczniów ukraińskich, Minister Edukacji i Nauki przekazał dyrektorom szkół i organom prowadzącym informacje o zasadach przyjmowania dzieci z migracji do polskich szkół, jak również udzielania im pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Zgodnie z tym dokumentem, ustawodawca wskazał, iż obywatele Ukrainy znajdujący się w wieku szkolnym, a więc 7–18 lat, przyjmowani są do publicznych szkół na takich samych warunkach, jakie obowiązują uczniów polskich. Rodzic, który chce zapisać dziecko do szkoły, zobowiązany jest złożyć odpowiedni wniosek do dyrektora placówki oświatowej znajdującej się w rejonie miejsca zamieszkania, przy czym przyjęcie to możliwe jest przez cały rok szkolny. Następnie wyznaczona zostaje klasa, w której dziecko może kontynuować naukę na podstawie dokonanej analizy ukończonych lat nauki szkolnej w swoim państwie. Warto również zaznaczyć, iż przy przyjmowaniu ucznia z migracji do polskiej szkoły nie jest uwzględniania jego prawna podstawa pobytu (Informacja MEiN, Zasady przyjmowania dzieci z zagranicy).

Kolejna istotna kwestia w przekazanej przez MEiN informacji odnosi się do zakresu pomocy udzielanej uczniom ukraińskim. Zgodnie z omawianym dokumentem uczniowie mają możliwość w szczególności do następującego wsparcia:

- udział w zajęciach z języka polskiego w wymiarze min. 2 godzin tygodniowo,
- możliwość realizowania nauki w formie oddziały przygotowawczego,
- w razie konieczności pomoc osoby posługującej się językiem kraju pochodzenia pełniącej w szkole funkcję „pomocy nauczyciela”,
- możliwość uczestnictwa w zajęciach o charakterze wyrównawczym.

Pierwszą z regulacji prawnych, która zawierała szczegółowe przepisy odnoszące się do zaistniałej sytuacji, była ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, która regulowała przede wszystkim zasady zalegalizowania pobytu uchodźców z Ukrainy, ale również wiele innych istotnych kwestii, pozwalających na pełne funkcjonowanie migrantów na terytorium Rzeczypospolitej. W odniesieniu do kształcenia uczniów z Ukrainy należy wskazać, iż specustawa zapewniła źródła finansowania zadań oświatowych, czyniąc to poprzez zwiększenie subwencji oświatowej. Ponadto dała sposobność samorządom, jak również niepublicznym organom na wykorzystanie

⁴ Zob. UNHCR The UN Refugee Agency, Global Trends Forced Displacement in 2022, UNHCR 2022, s. 14.

zewnątrznych obiektów do prowadzenia zajęć oraz oddziałów przygotowawczych. Co więcej, w celu ułatwienia organizacji kształcenia polski parlament uwzględnił również możliwość przydzielania nauczycielom godzin ponadwymiarowych, zatrudniania nauczycieli przebywających na świadczeniach kompensacyjnych, jak również osób bez kwalifikacji, niebędących obywatelami polskimi, które znają język polski na poziomie komunikacyjnym na stanowisku „pomocy nauczyciela”⁵.

Kolejnym rozwiązaniem prawnym w zakresie organizowania kształcenia dzieci z Ukrainy było Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy. We wskazanym dokumencie legislacyjna wprowadził możliwość przystąpienia uczniów z Ukrainy do egzaminów: ósmoklasisty, maturalnego, oraz zawodowego, pod warunkiem posiadania pozwolenia na pobyt na terytorium Polski. Ponadto w rozporządzeniu wskazane zostały terminy złożenia deklaracji dotyczących tych egzaminów oraz zobligowano dyrektora Centralnej Komisji Egzaminacyjnej do wprowadzenia dodatkowych dostosowań, które mogą polegać np. na przetłumaczeniu niektórych arkuszy egzaminacyjnych na język ukraiński czy zabezpieczeniu uczniów w słowniki. Znaczącą zmianą, która również pojawiła się w omawianym akcie prawnym, było wprowadzenie możliwości zwiększenia liczby miejsc uczniów w szkole w roku szkolnym 2021/2022. Regulacja ta zakładała, iż w oddziale przedszkolnym w publicznym przedszkolu bądź szkole podstawowej maksymalna liczba dzieci może wynosić 28, natomiast w klasach szkolnych nauczania wczesnoszkolnego liczba ta została zwiększona do 29 uczniów, co daje możliwość przyjęcia 4 uczniów będących obywatelami Ukrainy. Ponadto zwiększone zostały również limity miejsc w przedszkolach integracyjnych i specjalnych, szkołach specjalnych, specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych oraz specjalnych ośrodkach wychowawczych. Ustawodawca przewidział również konieczność zwiększenia liczby miejsc na świetlicach szkolnych oraz zajęciach świetlicowych dla uczniów niepełnosprawnych. Jednakże tego rodzaju rozwiązanie prawne nie ma zastosowania w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych oraz socjoterapii. W rozporządzeniu wprowadzono również zapis umożliwiający przekształcenie programu wychowawczo-profilaktycznego, który zazwyczaj opracowywany jest na początku roku szkolnego. Jednak z uwagi na możliwość przyjęcia uczniów z Ukrainy ustawodawca przewidział również dokonanie modyfikacji w trakcie trwania roku szkolnego, aby w programie uwzględnione zostały potrzeby nowych podopiecznych. Zgodnie z omawianym aktem prawnym, dozwolono zatrudnianie osób z Ukrainy do poradni psychologiczno-pedagogicznych pod warunkiem znajomości języka polskiego w mowie i piśmie oraz posiadania akceptowanego przez dyrektora przygotowania. Co więcej, rozporządzenie podejmuje również kwestię warunków, jakie powinny spełniać nowo tworzone miejsca do świadczenia usług edukacyjnych. Wskazane powyżej rozwiązania podyktowane są szybkim włączeniem dzieci

⁵ Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Dz.U. z 2022 r. poz. 583.

z migracji do polskiego systemu oświaty. Warto jednak podkreślić, iż ustawodawca przewiduje zwolnienie z obowiązku szkolnego dzieci i uczniów z Ukrainy, którzy pobierają zdalną naukę w ukraińskim systemie oświaty⁶.

Ze względu na przedłużający się czas trwania konfliktu zbrojnego na terenie Ukrainy omówione wyżej rozporządzenie musiało zostać znowelizowane, aby w dalszym ciągu zapewniona była opieka oraz dostęp do edukacji uczniów z migracji. Ustawodawca wprowadził Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 sierpnia 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie organizowania kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, w którym wprowadził kilka nowych rozwiązań. Do najważniejszych z nich należy: wskazanie terminów składania deklaracji w związku z zamiarem przystępowania do egzaminów, zwolnienie z podlegania klasyfikacji śródrocznej uczniów z Ukrainy odbywających przygotowanie szkolne, jak również wskazano warunki ukończenia w roku szkolnym 2022/2023 szkoły podstawowej. Warto wskazać, iż celem nowelizacji jest również utrzymanie wielu rozwiązań z poprzedniego aktu prawnego⁷.

Trzeba podkreślić, iż omówione wyżej rozwiązania prawne mają na celu zapewnienie opieki oraz równego dostępu do edukacji wszystkich uczniów, a więc również uczniów cudzoziemskich. Należy wskazać, iż uczestnictwo w zajęciach edukacyjnych pełni doniosłą rolę w powrocie do normalności po traumatycznych doświadczeniach związanych z ucieczką z terenu objętego konfliktem. W systemie edukacyjnym panuje pewna przewidywalność, a nowe okoliczności, w jakich znajdują się dzieci i młodzież ukraińska, stanowią dla nich swoistą szansę na odwrócenie uwagi od trudnych wspomnień i przeżyć. Warto jednak podkreślić, iż najistotniejszą kwestią, jaka powinna zostać zaspokojona, zanim uczniowie wrócą do szkół, jest zaspokojenie potrzeby poczucia bezpieczeństwa.

Organizacja procesu edukacyjnego z uczniem z migracji jest niezwykle trudnym zadaniem. W związku z działaniami zbrojnymi prowadzonymi na terenie Ukrainy do polskich szkół w niedługim czasie trafiła znacząca liczba uczniów z migracji, co zmusiło rząd polski do opracowania nowych rozwiązań prawnych umożliwiających kontynuowanie edukacji przez dzieci i młodzież ukraińską. Wobec powyższego nauczyciele, wychowawcy oraz inni pracownicy oświatowi stanęli przed wyzwaniem wdrożenia zaproponowanych zmian, uwzględniając nie tylko różnice kulturowe i komunikacyjne, ale również sytuację kryzysową, w jakiej niewątpliwie znaleźli się uchodźcy⁸. Nauczyciel pracujący z uczniem z doświadczeniem migracyjnym, który

⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, Dz.U. z 2022 r. poz. 645.

⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 sierpnia 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, Dz.U. z 2022 r. poz. 1711.

⁸ M. Otrębska, L. Radacka-Majek, *Praca z uczniem z doświadczeniem migracji w polskiej szkole*. Muzeum Emigracji, 2019, s. 4.

dodatkowo obciążony jest przeżytą sytuacją traumatyczną, powinien w procesie edukacyjnym zadbać w szczególności o komfort psychiczny ucznia oraz jego poczucie bezpieczeństwa. Jeżeli wychowawca posiada wcześniej informację o dołączeniu do zespołu klasowego takiego ucznia, pożądanym jest przeprowadzenie rozmowy z pozostałymi uczniami o trudnościach, z jakimi może borykać się ich przyszły kolega. Początkowe wsparcie, jakie zostanie udzielone przez nauczycieli pracujących z uczniem, ale również rówieśników może mieć decydujący wpływ na proces adaptacyjny, dlatego szczególnie ważne jest objęcie opieką nowego podopiecznego zwłaszcza w pierwszych dniach uczestnictwa w zajęciach szkolnych. Możliwe jest to poprzez takie działania, jak: oprowadzenie go po szkole, wskazanie strategicznych pomieszczeń, przyjazne nastawienie, serdeczność oraz chęć pomocy⁹. Nauczyciel w pracy z uczniem z Ukrainy powinien uwzględniać problemy ucznia w kontekście jego zachowania podczas zajęć. Niezwykle ważna jest świadomość tego, iż dziecko, które doświadczyło kryzysowej sytuacji, niekiedy może mieć potrzebę rozładowania napięcia emocjonalnego, dlatego pedagog powinien tak zorganizować czas pracy, aby uczeń miał taką możliwość. Ponadto dostosowanie wymagań edukacyjnych może opierać się na takich działaniach, jak: rozkładanie materiału na mniejsze partie, zapewnianie dodatkowych terminów prac pisemnych, uwzględnianie wolniejszego tempa pracy, udzielanie dodatkowych wskazówek i objaśnień, czy opracowywanie indywidualnych kryteriów oceniania z pominięciem poprawności językowej.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż szkoła zobowiązana jest do stworzenia odpowiednich warunków do nauki dla każdego dziecka. W związku z powyższym konieczna jest personalizacja procesu edukacyjnego, a więc uwzględnienie w systemie dydaktyczno-wychowawczym różnic indywidualnych między uczniami. W przypadku kształcenia uczniów z doświadczeniem migracyjnym bardzo ważnym aspektem jest zwiększenie dostępności materiałów dydaktycznych ułatwiających naukę języka polskiego, bowiem należy pamiętać, iż bariera językowa może okazać się jedną z największych trudności, z jaką będzie musiał zmierzyć się nauczyciel oraz uczeń.

Badania własne

Postawa nauczyciela wobec ucznia z migracji powinna być oparta przede wszystkim na pełnej akceptacji oraz życzliwości. Nauczyciel zobowiązany jest do zapewnienia dziecku wsparcia w najbardziej optymalny sposób. Szczególnie ważna jest atmosfera panująca w klasie. Ciekawym rozwiązaniem, które może sprzyjać budowaniu relacji nowego podopiecznego z nauczycielem, ale również rówieśnikami jest wykonanie dwujęzycznej dekoracji czy wspólna nauka podstawowych zwrotów grzecznościowych w języku, jakim posługuje się nowy uczeń. Podczas rozmów nauczyciel powinien stosować wiele pozytywnych wzmocnień oraz pochwał. Uczeń z migracji wymaga indywidualnego podejścia opartego na nieustannej motywacji,

⁹ K. Słupek, *Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna, dostosowanie wymagań*, Gdańsk 2018, s. 136.

docenianiu najdrobniejszych postępów, w szczególności tych związanych ze sprawnością komunikacyjną. W procesie edukacyjnym nauczyciel powinien bazować na mocnych stronach ucznia, jego potencjale i zdolnościach. Sposobem na zawieranie nowych znajomości ucznia z Ukrainą z innymi rówieśnikami mogą być właśnie wspólne zainteresowania, jak również uczestnictwo w dodatkowych zajęciach. Inicjowanie sytuacji, w których uczeń będzie mógł wystąpić w roli eksperta, także może sprzyjać jego adaptacji¹⁰.

W oparciu o tę perspektywę podjęto próbę poznania przebiegu procesu edukacji uczniów z Ukrainy w polskich szkołach. Problem badawczy zamykał się w pytaniach:

- Jak przebiega proces integracji uczniów z Ukrainy w szkołach podstawowych?
- Jakie czynniki stanowią największą barierę w nauczaniu i uczeniu się uczniów z Ukrainy?

Zasadniczym celem badań naukowych jest przede wszystkim uzyskanie wiedzy maksymalnie pewnej oraz ścisłej. W niniejszej pracy celem eksploracyjnym jest:

- ocena przebiegu procesu edukacji uczniów z Ukrainy w polskich szkołach podstawowych,
- diagnoza trudności w pracy z uczniem z Ukrainy, który doświadczył traumy, z perspektywy nauczyciela.

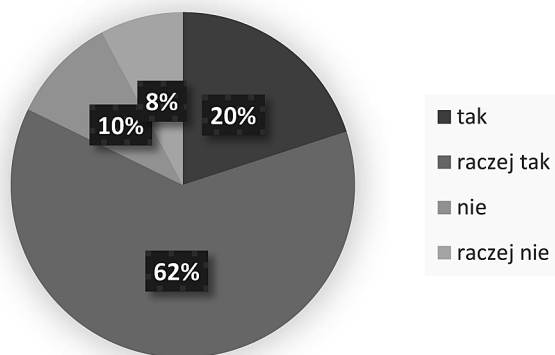
W związku z charakterem przedmiotu badań oraz problemami badawczymi w badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety własnej konstrukcji. Kwestionariusz zawierał pytania dotyczące organizacji oraz przebiegu kształcenia uczniów z Ukrainy z uwzględnieniem przyjęcia do szkół, jakości edukacji międzykulturowej oraz funkcjonowania ucznia w polskiej szkole. Zadaniem respondentów było wskazanie odpowiedzi na 25 pytań zamkniętych o charakterze koniunktywnym oraz dysjunktywnym, jak również udzieleniu odpowiedzi na 1 pytanie półotwarte. Ponadto ankieta składała się także z pytań zawartych w metryczce, które umożliwiły scharakteryzowanie badanych nauczycieli pod względem: płci, wieku, miejsca zamieszkania, stażu pracy oraz nauczanego przedmiotu.

Analiza wyników badań własnych

Proces kształcenia uczniów z migracji nie rozpocząłby się, gdyby nie nastąpiło przyjęcie nowych podopiecznych do polskich szkół. Niewątpliwie jest to czynność wieloetapowa, na której powodzenie wpływ mają w szczególności takie czynniki, jak: poziom bezpieczeństwa ucznia, przebieg procesu adaptacji, przygotowanie szkoły do tego wydarzenia oraz wzajemne postawy uczniów wobec siebie.

Jak już zostało wstępnie zasygnalizowane, niewątpliwie jednym z pierwszych działań, jakie powinny zostać podjęte w obliczu przyjęcia ucznia ukraińskiego do polskiej szkoły, jest wstępna diagnoza jego potrzeb. Ocenę przygotowania szkoły do procesu przyjęcia uczniów z uchodźstwa według nauczycieli prezentuje rys. 1.

¹⁰ J. Rafał-Łuniewska, *Zróznicowane potrzeby edukacyjne uczniów z Ukrainy...*, s. 9.

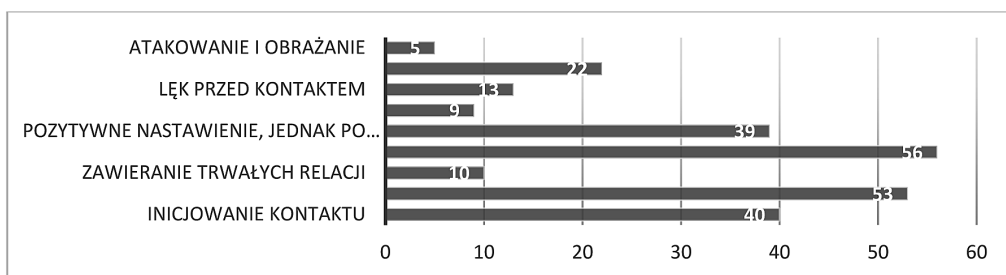

Rys. 1. Ocena przygotowania szkoły do przyjęcia nowych uczniów przez nauczycieli

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane wyniki pozwalają zaobserwować, iż ponad połowa nauczycieli przypuszcza, iż szkoła była przygotowana do przyjęcia nowych uczniów. Co piąty respondent jest tego pewien. Natomiast niewielki odsetek ankietowanych zaznaczyło odpowiedź, iż raczej nie (8%) oraz nie (10%).

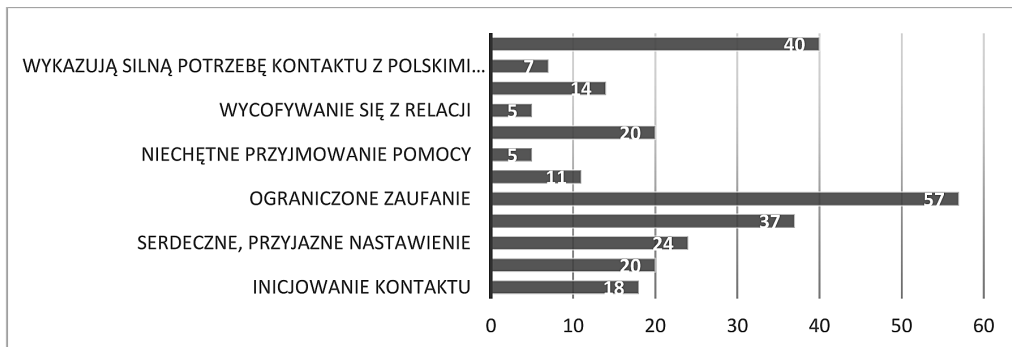
W następnej kolejności zbadano opinie nauczycieli na temat relacji rówieśniczych pomiędzy uczniami.

Rys. 2. Postawa polskich uczniów wobec uczniów z Ukrainy w opinii nauczycieli

Źródło: opracowanie własne.

Zestawienie wyników dotyczących przejawianej postawy uczniów polskich wobec rówieśników ukraińskich w opinii nauczycieli pozwala na stwierdzenie, iż najczęściej deklarowane odpowiedzi to: angażowanie się w organizowanie pomocy (56), serdeczne, przyjazne nastawienie (53), inicjowanie kontaktu (40), czy pozytywne nastawienie, jednak po napotkaniu trudności wycofanie się (39). Znacznie rzadziej ankietowali zaznaczali odpowiedzi wskazujące na negatywny stosunek polskich uczniów wobec nowo przybyłych kolegów: atakowanie i obrażanie (5), plotkowanie i obgadywanie (9). Można zatem uznać, iż były to sytuacje sporadyczne. Jednak na uwagę zasługuje również neutralna postawa, którą wybrało 22 respondentów.

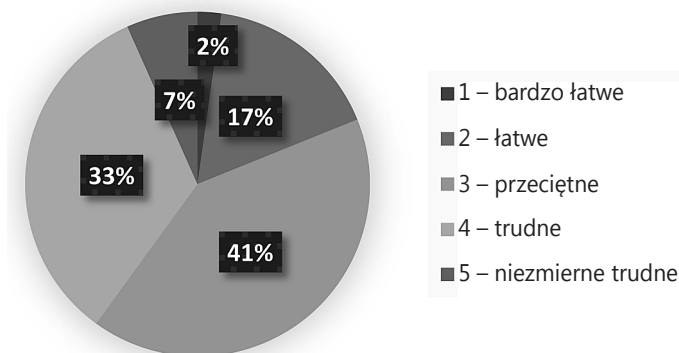

Rys. 3. Postawa uczniów z migracji wobec uczniów polskich w opinii nauczycieli

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie zestawienia danych zawartych na powyższym rysunku można stwierdzić, iż najczęściej deklarowaną odpowiedzią charakteryzującą postawy uczniów ukraińskich wobec uczniów polskich jest występowanie ograniczonego zaufania (57). Nieco rzadziej nauczyciele wskazywali, iż uczniowie z migracji rozmawiają wyłącznie ze swoimi rówieśnikami z Ukrainy (40), jak również wykazują lęk przed kontaktem (37). Wśród niepokojących zachowań zauważono także: wycofywanie się z relacji oraz niechętnie przyjmowanie pomocy, co zaznaczyło 5 badanych i niechętnie nawiązywanie kontaktu (według 20 ankietowanych). Warto odnieść się również do postaw wzmacniających relacje, a mianowicie 24 nauczycieli uważa, iż uczniowie ukraińscy posiadali serdeczne oraz przyjazne nastawienie, nieco mniej zaznaczyło, iż inicjowali oni kontakt, a więc wykazywali chęć nawiązania relacji oraz byli otwarci na dzielenie się informacjami nt. swojej kultury.

W dalszej części analizy procesu przyjęcia uczniów ukraińskich do polskich szkół odniesiono się do oceny tego zjawiska przez nauczycieli, co obrazuje rys. 4.

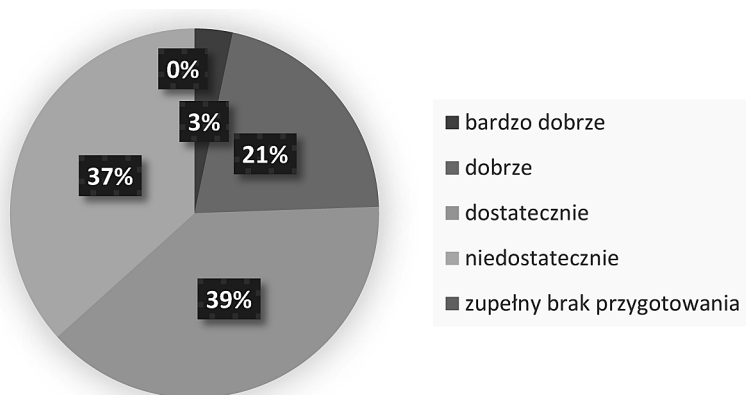

Rys. 4. Ocena stopnia trudności procesu włączania uczniów ukraińskich do polskich szkół

Źródło: opracowanie własne.

Na powyższym wykresie zilustrowano ocenę stopnia trudności procesu włączania uczniów ukraińskich do polskich szkół podstawowych. Jak można zaobserwować, według znaczącej części badanych (41%) stopień trudności był przeciętny. Nieco mniej, bowiem 33% nauczycieli uznało, iż było to trudne, natomiast niezmiernie trudne – 7%. Odnotowano również odpowiedzi wskazujące na to, że było to zadanie bardzo łatwe (2%) oraz łatwe (17%).

Kolejny obszar poddany badaniu dotyczyła jakości edukacji międzykulturowej w szkołach podstawowych. Niewątpliwie wpływ na poziom kształcenia uczniów z migracji mają: kwalifikacje nauczycieli, ich przygotowanie, rozwiązania prawne dotyczące tego zjawiska, psychospołeczne funkcjonowanie ucznia, stopień jego zaangażowania w zajęcia, czy czynniki utrudniające naukę. Ocenę przygotowania do pracy z uczniem z migracji przez nauczycieli przedstawia poniższy rysunek.

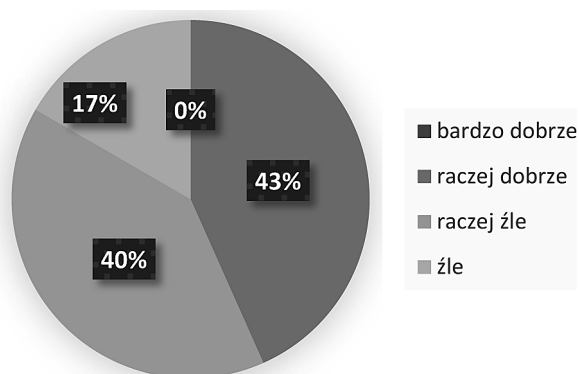

Rys. 5. Ocena przygotowania do pracy z uczniem z migracji

Źródło: opracowanie własne.

Większość nauczycieli oceniła swoje przygotowanie do pracy z uczniem ukraińskim dostatecznie (39%). Jednak porównywalna liczba badanych stwierdziła zupełnie odwrotnie, a mianowicie, że jest niedostatecznie przygotowana. Prawie co czwarty nauczyciel (21%) zaznaczył, iż poziom jego przygotowania jest dobry. Warto nadmienić, iż żaden z respondentów nie stwierdził, iż jest zupełnie nieprzygotowany do pracy z takimi uczniami.

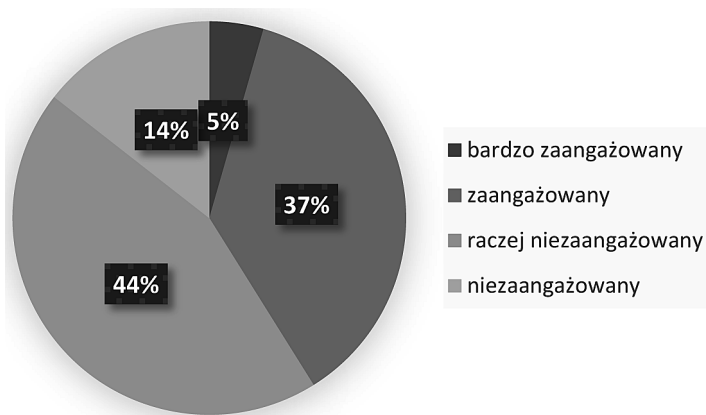
Badaniu poddano zakres poziomu znajomości języka polskiego przez uczniów z migracji. Z poniższego wykresu wynika, że ocena poziomu znajomości języka polskiego przez uczniów ukraińskich jest różnorodna. Według 43% nauczycieli uczniowie wykazują raczej dobry poziom komunikacji. Natomiast odmiennie ocenia tę umiejętność grupa 40% badanych wskazująca na raczej zły poziom oraz zły (17%).

Rys. 6. Ocena poziomu znajomości języka polskiego uczniów z migracji przez nauczycieli

Źródło: opracowanie własne.

Istotnym aspektem wobec analizy jakości kształcenia międzykulturowego jest poziom zaangażowania uczniów w proces nauczania. Na poniższym wykresie przedstawiono ocenę tego poziomu w odbiorze nauczycieli.

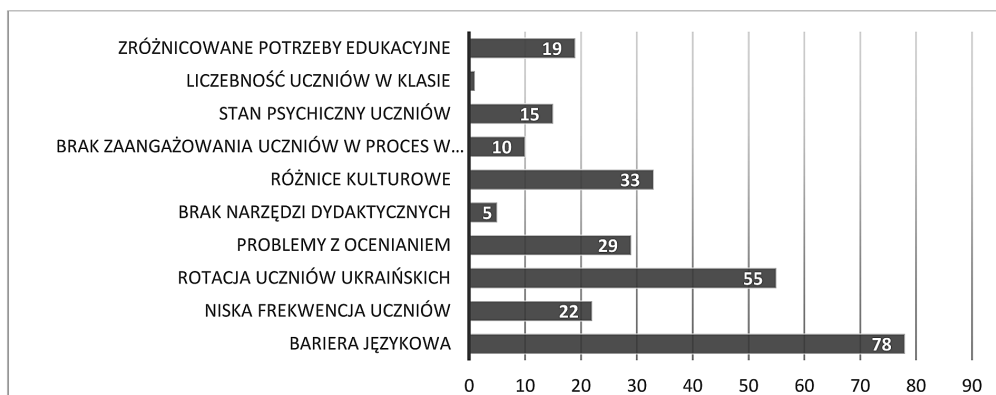

Rys. 7. Ocena poziomu zaangażowania uczniów z Ukrainy na zajęciach

Źródło: opracowanie własne.

Dane zaprezentowane na powyższym wykresie ukazują, iż w opinii nauczycieli pracujących z uczniami z migracji 44% ocenia ich jako raczej niezaangażowanych oraz 14% jako niezaangażowanych w zajęcia. Warto jednak dodać, iż znaczna część (37%) dostrzegła zaangażowanie nowych podopiecznych w zajęcia, co więcej, odsetek 5% nauczycieli ocenia uczniów jako bardzo zaangażowanych.

W obliczu wyzwania polskiego szkolnictwa, jakim niewątpliwie było przyjęcie uczniów ukraińskich do szkół, niezwykle istotne jest dokonanie analizy czynników zakłócających ten proces, co prezentuje rys. 8.

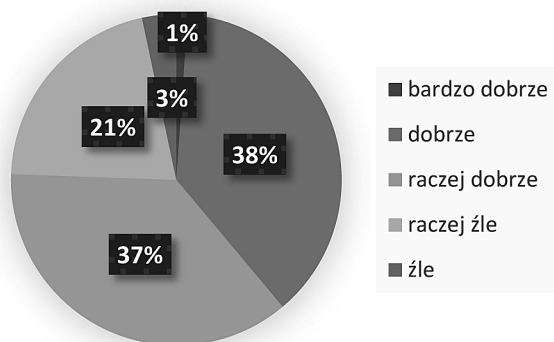

Rys. 8. Czynniki utrudniające proces kształcenia uczniów z Ukrainy

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższego rozkładu wynika, że zdecydowanie najczęściej wybieranymi czynnikami utrudniającymi proces kształcenia uczniów z Ukrainy była: bariera językowa (78), rotacja uczniów ukraińskich (55) oraz różnice kulturowe (33). Nieco rzadziej zaznaczano problemy z ocenianiem (29), niską frekwencją uczniów (22), czy zróżnicowane potrzeby edukacyjne (19). Jak wynika z badań, liczebność uczniów w klasie, stan psychiczny uczniów, brak zaangażowania w proces kształcenia, czy brak narzędzi dydaktycznych nie stanowią dla nauczycieli czynników istotnie utrudniających edukację uczniów z migracji.

Ostatni rysunek przedstawia ocenę przebiegu procesu kształcenia według nauczycieli.

Rys. 9. Ocena przebiegu procesu kształcenia według nauczycieli

Źródło: opracowanie własne.

Z ostatniego wykresu wynika, że porównywalna część badanych uważa, iż proces kształcenia przebiegł dobrze (38%) oraz raczej dobrze (37%). Negatywnie został on oceniony przez 21% nauczycieli, którzy ocenili go jako raczej zły oraz zły (3%).

Wnioski

Przeprowadzone badania oraz ich wnikliwa analiza pozwoliły na wyartykułowanie następujących postulatów:

1. Wzmacnianie świadomości kadry pedagogicznej z zakresu wiedzy na temat ukraińskiego systemu edukacyjnego, w tym podstaw programowych, systemie oceniania i klasyfikowania.
2. Wdrożenie praktyki związanej z tworzeniem broszur informacyjnych dla przyjmowanego ucznia oraz opiekunów zawierających niezbędne informacje na temat polskiego systemu edukacyjnego oraz podstawowych danych o szkole, do której będzie uczęszczał.
3. Tworzenie szkolnych zespołów reagowania kryzysowego (SZRK) w celu zoptymalizowania oraz ustrukturalizowania działań w obliczu sytuacji kryzysowych.
4. Prowadzenie zajęć z zakresu wzmacniania kompetencji społecznych uczniów w oparciu o gry i zabawy integrujące z wykorzystaniem komunikacji niewerbalnej.
5. W celu przezwyciężenia bariery językowej angażowanie uczniów ukraińskich, którzy potrafią porozumiewać się w języku polskim, do udzielania wsparcia swoim rówieśnikom, jak również polskim kolegom i koleżankom w postaci prowadzenia warsztatów językowych z zakresu podstawowych zwrotów i wyrażań.
6. Zwiększanie świadomości rodziców uczniów ukraińskich z zakresu specjalnych potrzeb edukacyjnych oraz możliwości diagnozy psychologiczno-pedagogicznej uczniów.

Zakończenie

Dynamika przemian współczesnego świata jest zjawiskiem, które z pewnością nie omija również edukacji, czego potwierdzeniem mogą być ostatnie wydarzenia związane z napływem uczniów ukraińskich do polskich szkół. Zarówno nauczyciele, jak i cała społeczność szkolna stanęli przed ogromnym wyzwaniem edukacji o charakterze międzykulturowym.

W wyniku trwającego od lutego 2022 roku konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy setki osób straciły swój azyl i zmuszone zostały do ucieczki w celu ochrony własnego życia i zdrowia. Ich poczucie bezpieczeństwa zostało zniszczone, a w tym miejscu pojawił się strach oraz lęk przed przyszłością. W obliczu tych niezmiernie trudnych doświadczeń uczniowie ukraińscy nagle stanęli przed wyzwaniem realizowania obowiązku szkolnego w polskiej szkole, często nie znając języka polskiego. Dzieci gwałtownie zderzyły się z rzeczywistością formalnego kształcenia w Polsce,

często z dnia na dzień. Nie były one przygotowane na interakcje z nową rzeczywistością szkolną, która często różni się znacznie, od tej, którą wcześniej znali¹¹.

Rozpoczęcie edukacji w nowej szkole pośrednio wymusza na uczniach konieczność zaadaptowania się do realiów społeczno-kulturowych. Wskazany proces wchodzenia w odmienną rzeczywistość często może być ściśle powiązany z akulturacją, którą mogą potęgować traumatyczne doświadczenia. Zarówno w świetle literatury, jak również badań empirycznych zaobserwowano, iż dramatyczne przeżycia mogą być przyczyną wycofania, apatii, zamknięcia się w sobie, ale również agresji i nieuzasadnionej nadpobudliwości. W odniesieniu do dzieci z doświadczeniem uchodźstwa nieraz diagnozowany zostaje syndrom stresu pourazowego będący swoistą reakcją jednostki na sytuacje urazowe. Najczęściej przejawia się on w zaburzonym funkcjonowaniu społecznym i emocjonalnym¹².

Doświadczenie uchodźstwa często może wiązać się również z występowaniem kryzysu, który jest rezultatem stresu oraz napięcia w życiu jednostki. Cechuje go nieprzewidywalność, nagłość, szerokie spektrum oddziaływań, jak również towarzyszą mu przykre emocje. Jest on zagrożeniem, wobec którego szkoła musi przedsięwziąć odpowiednie działania. Jednym z zasadnych jest przeprowadzenie interwencji kryzysowej, a więc wszelkich form pomocy, które pozwolą dziecku będącemu w kryzysie na odzyskanie równowagi psychicznej. Jak wybrzmiało w niniejszej pracy, działanie musi zostać przeprowadzone zgodnie z pewnymi etapami oraz zasadami. Jednak w początkowej fazie niezwykle ważne jest zapewnienie bezpieczeństwa psychologicznego na wszystkich płaszczyznach funkcjonowania ucznia. Jednak warto zauważyć, iż jak wynika z przeprowadzonych badań zarówno pomoc psychologiczno-pedagogiczna, jak i wsparcie uczniów z uchodźstwa było utrudnione w wyniku bariery językowej. Natomiast w wielu szkołach nie było asystenta międzykulturowego, który mógłby pomóc w przełamaniu tych trudności¹³.

W obliczu kształcenia uczniów z migracji w polskich szkołach, zwłaszcza w początkowym etapie, główna uwaga skierowana była na badanie potrzeb psychospołecznych nowych uczniów. Dopiero po przywróceniu poczucia bezpieczeństwa ucznia możliwe było efektywne organizowanie procesu kształcenia. Niezwykle pomocne wówczas były rozwiązania prawne, do których zobligowany został polski rząd.

¹¹ M. Syrnyk, *Polityka oświatowa wobec migrantów – dzieci i uczniowie z Ukrainy w polskiej szkole*, Acta Politica Polonica, 2, 2017, s. 53–72.

¹² A. Młynarczuk-Sokołowska, *Pedagog, nauczyciel, edukator w zróżnicowanej kulturowo przestrzeni współczesnej edukacji*, Kultura – Społeczeństwo – Edukacja, 1, 2017, s. 145–159.

¹³ A. Lipczyński, *Psychologiczna interwencja w sytuacjach kryzysowych*, Warszawa 2007, s. 23.

Wśród szczególnie istotnych ustaleń prawnych warto wspomnieć o tzw. ustawie pomocowej, na mocy której szkoły uzyskały możliwość tworzenia m.in.: oddziałów przygotowawczych, a więc specjalnych klas dla uczniów ukraińskich, z naciskiem na naukę języka polskiego, możliwość zatrudnienia asystenta międzykulturowego, czyli pomocy nauczyciela władającego językiem ukraińskim, zwiększenie liczebności klas oraz możliwość uzyskania dodatkowej subwencji¹⁴.

Reasumując należy stwierdzić, iż nagły napływ uchodźców z Ukrainy na terytorium państwa Polskiego był wyzwaniem dla całego społeczeństwa. Organizacja procesu kształcenia oraz przyjmowania uczniów ukraińskich do polskich szkół była wieloetapowym działaniem, do którego zaangażowani byli zarówno dyrektorzy, pedagodzy, jak i nauczyciele.

Bibliografia

Literatura

1. Lipczyński, A. (2007). *Psychologiczna interwencja w sytuacjach kryzysowych*. Warszawa: Wydawnictwo: Difin.
2. Młynarczuk-Sokołowska, A. (2017). Pedagog, nauczyciel, edukator w zróżnicowanej kulturowo przestrzeni współczesnej edukacji, *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 1, s. 145–159.
3. Otrębska, M., Radacka-Majek, L. (2019). *Praca z uczniem z doświadczeniem migracji w polskiej szkole*. Muzeum Emigracji.
4. Rafał-Łuniewska, J. (2022). *Zróżnicowane potrzeby edukacyjne uczniów z Ukrainy*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
5. Słupek, K. (2018). *Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna, dostosowanie wymagań*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
6. Syrnyk, M. (2017). Polityka oświatowa wobec migrantów – dzieci i uczniowie z Ukrainy w polskiej szkole. *Acta Politica Polonica*, 2, s. 53–72.
7. Szumski, G., Chrzanowska, I. (red.), (2019). *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, (s. 23). Warszawa: FRSE.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Dz.U. z 2022 r. poz. 583.
2. Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 sierpnia 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, Dz.U. z 2022 r. poz. 1711.
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, Dz.U. z 2022 r. poz. 645.
4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczególnych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, Dz.U. z 2013 r. poz. 199.

¹⁴ J. Rafał-Łuniewska, *Zróżnicowane potrzeby edukacyjne uczniów z Ukrainy*, ... s. 11.

Źródła internetowe

1. Ministerstwo Edukacji i Nauki (2022). *Materiały edukacyjne do wykorzystania w pracy z uczniami z Ukrainy*. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/materiały-edukacyjne-do-wykorzystania-w-pracy-z-uczniami-z-ukrainy>, [dostęp: 21.02.2023].
2. Jończyk, J., *Dzieci z Ukrainy w polskiej szkole – zmarnowany potencjał?* Pobrane z: <https://strategie2050.pl/publikacje/dzieci-z-ukrainy-w-polskiej-szkole-zmarnowany-potencjal/>, [dostęp: 29.06.2023].

Raporty

1. Zob. UNHCR The UN Refugee Agency, *Global Trends Forced Displacement in 2022*, UNHCR 2022, s. 14.

dr hab. Dorota Zbroszczyk, prof. UTH

Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego
Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Administracyjnego

mgr Daria Majcher

Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego
Wydział Filologiczno-Pedagogiczny, Katedra Pedagogiki